

Manuel Porto Verdura

Luís Manuel Ferro Pego

leonvenera@hotmail.es

Resumo. Este artigo achéganos á admirable peripecia vital do “Escobeiro”, emprendedor e destacado persoeiro estradense; á súa estadía cubana, onde fixo fortuna; á súa popularidade e constante iniciativa, que o levou a efectuar inversións en construción e industria, sen esquecer diversa información sobre a súa familia. Proponse tamén que a rúa “Manuel Porto Verdura” volte de novo ao rueiro estradense.

Abstract. This article approaches the admirable life of adventure of Escobeiro, an enterprising man and important figure in A Estrada. It gets us closer to his stay in Cuba, where he made fortune, and to his popularity and constant initiative, which led him to make several investments in construction and industry, without forgetting some information about his family. It is also proposed that Rúa de Manuel Porto return again to A Estrada street map.

Dos esposais contraídos na igrexa parroquial de San Miguel de Arca o día 26 de febreiro do ano de 1876 entre Benito Porto Constenla, “O Capelle”, labrador, natural e veciño de Parafita na parroquia de Santa María de Nigoi (fillo de Manuel Porto Rodríguez e de Benita Constenla), e Manuela Verdura Iglesias, labradora, natural do lugar de Carballa na parroquia de San Miguel de Arca, (filla de Francisco Verdura e de Juana Iglesias) veu ao mundo no lugar de Parafita de Nigoi, na casa coñecida co nome de “Capelle”, un meniño que se chamou Manuel Porto Verdura, nado ás 13 horas do día 21 de decembro de 1876. Foi bautizado na igrexa parroquial de Santa María de Nigoi o día 19 de decembro de 1876, tendo por padriños ao seu tío Benito Porto e á súa avoa Benita Constenla.

Vemos unha contradición na data do nacemento; non puido nacer o 21 de decembro de 1876 e ser bautizado o día 19 do mesmo mes e ano. Debemos deducir que a data de nacemento real sexa a da igrexa, pois naqueles tempos bautizábase o mesmo día de nacer ou ao día seguinte (pois as criaturas sen bautizar non gañaban o ceo, segundo afirmaba a igrexa católica), mentres que a data que apor-

Manuel Porto Verdura.

ta o seu certificado de nacemento do Rexistro Civil da Estrada dinos que naceu o día 21, posiblemente ao anotar fóra de prazo e para non ter unha sanción variaron a data de nacemento, pois daquela non se precisaba certificado médico que constataste a chegada ao mundo do neonato.

Foron fillos deste matrimonio, ademais do referido Manuel, Francisco, nado o día 27 de setembro 1880 e José que naceu o día 26 de novembro de 1883. Tras finar súa nai o 20 de novembro de 1889, seu pai contraeu novos esposais na igrexa parroquial de Santa María

de Nigoi o día 3 de decembro de 1892 con María Rosende Porto, da que tivo catro fillos, Manuela, Manuel, Dolores e Benito. Benito Porto Constenla finou o 28 de xaneiro de 1928 en Nigoi, cando seu fillo Manuel era xa un rico propietario.

Ante a miseria que asediaba ao mundo rural en España e dun xeito moi especial en Galicia, onde a falta de industria, o caciquismo e o minifundio afogaban os labregos, Manuel Porto Verdura, practicamente sen escola, aos 16 anos, toma a firme decisión de emprender viaxe para Cuba a onde emigra a finais do século XIX. Aínda que hai outra razón, quizais máis poderosa, que ameazaba a todos os mozos, pois pronto ía ser chamado para facer o servizo militar e iso significaba ir a unha guerra, neste caso á de Cuba ou á de Filipinas, polo que, para librarse deste destino, os pobres emigraban e os ricos pagaban para que fose outro mozo no seu lugar.

Naqueles tempos, para embarcar e facer a viaxe a ultramar, podía pagar o billete de embarque deixando a familia empeñada ao ter que pedir o diñeiro, ou tratar de ir como mozo de servizo traballando no barco a cambio da pasaxe, ou ben de polisón, o que era moi arriscado nunha travesía tan longa.

Manuel chega a Cuba cunha man diante e outra detrás. O primeiro traballo que realiza é a venda de xornais polas rúas; para iso empeña a chaqueta que tiña a cambio dos xornais, e ao remate do día retira a chaqueta pagando cos poucos cartos que gañara nas vendas dos xornais. E para reducir gastos, come o xusto e retírase a durmir no parque.

Co paso do tempo Manuel atopa emprego nunha fábrica de escobas, onde traballa varios anos, aforrando todo o diñeiro que gaña, ata que por conta propia monta unha pequena fábrica. Rapidamente, como gran emprendedor que era, en plena Primeira Guerra Mundial, aproveita que atraca en Cuba un barco cargado con palla de escobas, para facerse con todo o material, ampliando así o negocio aos cepillos. Non esquece as súas orixes e ponlle ao seu negocio o nome de *El Águila de Nigoi* (representado por unha aguiá negra). E ¡por fin! comeza a facer fortuna na emigración.

Manuel Porto Verdura axiña será coñecido polo alcume de “O Escobeiro” por ser o propietario dunha importante fábrica de escobas e cepillos na Habana.

No escrito editado en Cuba, *Sociedad Hijos del Ayuntamiento de La Estrada. Memoria Correspondiente al año 1916-1917. Leída y aprobada en la Junta General de Socios del 14 de julio del corriente año. Socios fundadores el día de la Constitución de la Sociedad*, atópase co número 53 a Manuel Porto Verdura, pertencente á parroquia de Nigoi.

Véndose desbordado polo moito traballo que produce a dirección da fábrica, decide traer a Cuba aos seus irmáns José e Francisco. Francisco contraerá matrimonio con María Dolores Pazos Baliño, nada en Nigoi o día 29 de xaneiro de 1881, filla de José Pazos Iglesias e de Josefa Baliño Valcárcel. O matrimonio trasládase á Habana, onde teñen un fillo que nace o día 1 de outubro de 1922, ao que poñen por nome Manuel (Porto Pazos), en honor do seu tío.

E José contrae esponsais en maio de 1933 con Luzdivina Daparte Porto, natural de Nigoi, nacida o día 18 de agosto de 1896, filla de José Daparte Rivas e de Manuela Porto Constenla naturais de Nigoi. Foron pais dun fillo chamado José Porto Daparte, nacido o día 8 de maio de 1934 e finado en Oleiros-A Coruña o 19 de xullo de

Palmira coa súa filla Manuela.

1989. Finou Luzdivina en A Estrada o 13 de xuño de 1950 e José o 3 de xuño de 1960, sendo enterrado en Nigoí.

Francisco pasa a ser a man dereita de seu irmán Manuel, exercendo labores de xerente, desenvolvendo un magnífico traballo e chegando a manter relacións comerciais cos Estados Unidos, mentres que Manuel se dedica a investir a pequena fortuna, que `medra día a día, e a pasar tempadas na súa terra da Estrada.

Cando Francisco e María Dolores se trasladan a Cuba, acompañaos unha sobriña de María Dolores, chamada Palmira Filomena Pazos Baliño, nada na parroquia de Nigoí o día 12 de setembro de 1906, filla de María Josefa Pazos Baliño.

Palmira Filomena tivo relacións con Manuel Porto Verdura, facilitadas porque ambos vivían na casa de Francisco, irmán e tío respectivamente. Deste amor entre Manuel e Palmira naceu unha filla, chamada Manuela Pazos Baliño, na Habana o día 2 de marzo de 1928, non sendo recoñecida polo seu pai, descoñecéndose os motivos. Cando falece Manuel Porto, tiña esta nena tan só nove anos de idade.

Manuela Pazos Baliño.

Pasaporte de Manuela Pazos Baliño.

En efecto, Manuel Porto Verdura, finou na rúa *Agua Dulce*, número 12, da Habana, o día 23 de marzo de 1937, cando contaba 60 anos; seguía solteiro e exercía a profesión do comercio. O seus restos mortais foron soterrados no cemiterio de Colón.

A fortuna de Manuel Porto foi repartida, a metade entre os seus irmáns José e Francisco (que finou na Estrada o 4 de decembro de 1958), e a outra metade para os catro medio-irmáns que tiña, actuando como apoderado do Administrador Xudicial don Maximino Sanmartín.

Pouco tempo despois de morrer Manuel, Palmira Filomena xunto coa súa filla Manuela Pazos Valiño, retorna á Estrada, onde vivirán na súa casa na rúa Calvo Sotelo (que durante un tempo levou o nome de Manuel Porto Verdura), enriba do sanatorio de Campos, ata que ten lugar a súa morte o día 10 de abril de 1950.

Como Manuel non quixo recoñecer a súa relación con Palmira, tanto esta como a súa filla Manuela non quixeron saber nada de Manuel e nunca trataron de que se recoñecese a paternidade de Manuel. Por iso, aínda que Manuel tiña moitas propiedades, non lle quedou nada á súa filla. Porén, a súa fortuna reverteu nunha neta chamada María Dolores, do seguinte xeito:

Manuela Pazos Valiño, a filla de Manuel e Palmira contraeu esponsais na Estrada o día 11 de decembro de 1947 con Jesús Valcárcel

Sinatura.

Rodríguez, fillo de don Avelino Valcárcel Porto e de dona Virginia Rodríguez Sangiao. Deste matrimonio quedaron dous fillos, ambos os dous nados na Estrada: María Dolores Valcárcel

Pazos o día 8 de setembro de 1948, sendo os seus padriños de bautizo Francisco Porto Verdura e a súa dona María Dolores Pazos Baliño, e José Manuel Valcárcel Pazos o día 13 de marzo de 1951 sendo os padriños seus tíos José Porto Verdura e e Luzdivina Daparte.

Manuela mantíña unha amizade de irmáns co seu curmán Manuel Porto Pazos, o fillo dos seus tíos Francisco e Dolores, pois aínda que este era seis anos maior ca ela, os dous se criaran xuntos en Cuba. Dito Manuel estudou dereito na Habana, onde contraeu matrimonio coa cubana Magdalena Sofía Mariño Duro, e veu á Estrada a mediados dos anos corenta coa súa muller.

Jesús Valcárcel Rodríguez emigra a Venezuela e reclama anos máis tarde á súa dona, permanecendo en Venezuela practicamente o resto da súa vida. Ao marchar deixan aos cativos María Dolores e a José Manuel Valcárcel ao coidado de Manuel Porto Pazos e da súa dona Magdalena-Sofía, que viven na Estrada uns anos, ata 1966, en que tras vender *La nueva Electra* a FENOSA, trasladan a súa residencia para A Coruña.

Co paso dos anos María Dolores Valcárcel Pazos, que vive na Coruña xunto a Manuel Porto e Magdalena Sofía Mariño, toma os apelidos Pazos Mariño. Nesta capital contrae matrimonio canónico na capela do colexio coruñés dos Salesianos o día 2 de febreiro de 1974, con Emilio Julio Jesús Suárez Mosquera. Deste matrimonio quedan dous fillos chamados Francisco e Emilio Suárez Porto.

Manuel Porto Pazos finou o día 16 de novembro de 1981 e a súa dona Magdalena Sofía o 17 de novembro de 1969, ambos na cidade da Coruña, sendo a súa herdeira María Dolores Pazos Mariño, polo que parte da fortuna de Manuel Porto Verdura acaba revertendo na súa neta.

Actividades económicas de Manuel Porto Verdura

Manuel Porto Verdura vai ser un referente na evolución urbanística da Estrada, pois os seus magníficos e suntuosos edificios transformaron a vila nos anos anteriores á Guerra Civil.

En 1921, aproveitando que pasaba unha tempada en terras estradenses, solicita licenza para construír dúas casas, unha na Praza Ramiro Ciorraga (hoxe Praza de Galicia) e outra na rúa Peregrina.

Logo merca a dona Emilia Álvarez e familia unhas casas que había na rúa Ries-

tra, esquina con Justo Martínez, para levantar un novo edificio de dúas plantas (que logo modificou), emprazando o edificio de xeito que quedase unha rúa de 12 metros de ancho. Tamén axusta co Concello o terreo municipal na esquina de Ramiro Ciorraga con rúa Peregrina na que ía levantar outro edificio.

O edificio da Farola, tamén coñecido como *casa do Capón* por lucir no cataventos un galo metálico, e promovido por Manuel Porto Verdura foi obra do arquitecto Juan Argenti Navajas. A pedra con que son edificadas tanto a casa da Farola como a da Esquina, procede da canteira de Xustín da parroquia de Arca.

O edificio representou un atractivo na vila, que é loado na prensa en multitude de ocasións. Así, a finais de 1927 coméntase que na *fachada del grandioso edificio del Sr. Porto Verdura, junto al surtidor de gasolina de José María Pena* instalouse un buzón de correos que recollía a correspondencia ás 20'30 horas. E noutra ocasión dise:

Planos edificio Farola.

Edificio La Farola.

Cuando nuestro espíritu se deleita contemplando el continuo embellecimiento de nuestras calles y plazas de La Estrada; cuando al ver alzarse una y otra y un sin fin de elegantes casas de edificación fastuosa, nuestro optimismo crece y cree lograda la labor impuesta a si mismo por un grupo de hombres de ideas y por otro de hombres de acción.[...] Ese hombre al que La Estrada debe mucho y deberá más, pues sus ideas que se transforman en trabajo, son inagotables, ese hombre (“nada menos que todo un hombre”, que diría Unamuno) es D. Manuel Porto Verdura, digno de figurar, por derecho propio, en nuestro Ayuntamiento, y en él destacarse entre sus figuras activísimas¹

En 1926 tamén comeza a refacer a súa vivenda vilega e o cerramento da súa casa natal de de Parafita, na parroquia de Nigoi.

En 1926-27 contribuíu coa súa xestión para que o Estado fíxese varios camiños veciñais no concello de A Estrada, en especial o que saíndo da estrada de Codeseda ao Campo acaba en termos da parroquia de Nigoi na estrada de Vilapouca a Ponte Veá.

En 1929 constrúe unha casa na Travesía do Marqués de la Vega de Armijo.

1 *El Emigrado*. Periódico Galleguista. Órgano de las Sociedades de emigrados y de agricultores. 16/08/1927

Placa conmemorativa.

Todas estas obras significaron moitos postos de traballo, polo que os obreiros agradecidos puxeron unha placa no alto do edificio *La Esquina* que pon: *Los obreros, a don Manuel Porto Verdura, año 1931*.

Mercou tamén en 1933 a antiga igrexa parroquial por 34.100 pts., para construír un hotel, se ben non se fixo por falecer en 1937. A igrexa xa sen a torre-campanario foi durante anos utilizada como garaxe e almacén, ata que no solar se ergueu un edificio novo.

Edificaba nos sitios máis céntricos e con máis perspectivas de revalorización. Outras veces non edificaba persoalmente, senón que mercaba o edificio ou a casa xa construída, e non só na Estrada, pois mercou inmobles na zona de expansión da Coruña (rúa Rubine, rúa Juan Flórez e San Andrés), en Vigo, etc. Tamén invertía en solares e leiras. As propiedades que tiña en Cuba eran tan ou máis importantes cás que tiña en Galicia.

A súa actividade económica tamén se estende á industria. Chus Fernández Bascuas² dinos que,

2 FERNÁNDEZ BASCUAS, M.J. "Unha aproximación o estudo da chegada e desenvolvemento do alumado público eléctrico na Estrada (1900-1950)". *A Estrada. Miscelánea Histórica e Cultural*, ed. Museo do Pobo Estradense Manuel Reimóndez Portela Núm. 1, ano 1998, pp.151-167.

Tamén no 1928 se dissolve a sociedade propietaria da empresa “La Nueva Electra de La Estrada”, sendo adquirida a metade dela por D. Manuel Porto Verdura e quedándose coa outra parte D. Manuel Saborido [...] Neste mesmo ano contactan con “La Sociedad Gallega de Electricidad” a quen lle mercaban enerxía procedente do Tambre a través da central de Segade en Caldas de Reis.

A central eléctrica “La nueva Electra” estaba situada na marxe dereita do río Liñares no límite das parroquias de Moreira e Aguións e fronte á aba do vello castro desta última parroquia. Tiña unha turbina que fornecía de fluído eléctrico á vila da Estrada. Logo, en 1930, Porto Verdura e Saborido conseguiron unir a súa rede ao salto do Tambre, co cal tiñan a posibilidade de dar fluído eléctrico a todas as parroquias estradenses. Esta medida é aplaudida por todos os estradenses, pois non só vai facilitar a vida das persoas do rural, senón que tamén vai permitir instalar pequenas industrias nas diferentes parroquias,

que ocupen tanta gente como la que hasta ahora ha tenido que emigrar por falta de ocupación adecuada, entre nosotros, en que ganar el sustento³.

[...] A partires de 1934 será o Sr. Porto Verdura o propietario de tódalas empresas que viñan prestando servizo na Estrada e parroquias do seu entorno (agás Codeseda), adquirindo a outra metade de La Nueva Electra ó Sr. Saborido e mercando a central a D. Camilo Pardo Feijoo⁴.

A nova empresa, con oficinas enriba do *Café Regional*, pasa a chamarse desde ese momento *La Eléctrica*, sen embargo esta denominación non tivo éxito e seguiuase a chamar *La Nueva Electra*.

Trala morte de Manuel, serán os seus herdeiros os que leven a electricidade en 1938 ás parroquias de Guimarei, Cereixo, Vinseiro e Moreira⁵. Máis tarde en 1949-50 instalan unha liña de transporte de enerxía eléctrica de alta e baixa tensión para o subministro das parroquias de S. Andrés, S. Xiao, S. Xurxo e Sta. Cristina de Veá, Valoira, Cora e Couso, así como ás parroquias cunteses de Portela e Couselo⁶. A finais de 1950 levan unha liña eléctrica desde Penalba ata san Pedro de Ancorados para dar servizo aos distintos lugares

3 *El Emigrado*. 31/10/1929.

4 FERNÁNDEZ BASCUAS, M.J. o.c.

5 *El Pueblo Gallego*, 4/3/1938.

6 *El Pueblo Gallego*, 16/3/1949.

Edificio A esquina. Foto Bernabé.

desta parroquia E en 1951 dan servizo ao pazo de Maíndo e tamén estenden a liña eléctrica ata diversas aldeas do concello de Cruces.

En 1931 algúns veciños propoñen a Manuel Porto para que entre como concelleiro no Concello da Estrada, pero declina esa oferta pois di que xa está facendo política electrificando as aldeas e contribuíndo cos seus edificios ao engrandecemento e ornato da vila.

Na sesión ordinaria do 24 de outubro de 1931 do concello de A Estrada acórdase, segundo lemos no libro de actas, o seguinte:

Así mesmo se acuerda dar el nombre de “M. Porto Verdura” a la calle que hasta aquí se denominó de Riestra; en consideración a los múltiples beneficios que esta Villa y Municipio, viene recibiendo del Sr. D. Manuel Porto Verdura, quien llevado principalmente de su altruismo ejemplar, construye magníficos edificios, instala industrias, y es finalmente el más intenso y activo popular del progreso de este país”.

O acto de colocación da placa que dá nome de Manuel Porto Verdura á antiga rúa Riestra, presidida polo alcalde estradense Juan Manuel Rodríguez Seijo, efectuouse o día 1 de xaneiro de 1932. O alcalde ponderou o labor de Manuel no seu discurso:

No se trata de rendir homenaje al político relevante ni tampoco al héroe con marchamo o aureola de tal, y menos al linajudo que busca y ansía la manera de perpetuar su nombre. Se trata del laborioso vecino que ha luchado fuerte y tenazmente dando de lado a muchas exigencias sociales que pudieran interponerse al éxito de la empresa que lo embargaba, orientando su vida y talento en el sentido de lograr una sólida y bien cimentada posición económica, que en

vez de destinala al plácido tijerazo del cupón y a otros negocios de positivo y cómodo rendimiento, viene dedicándola a la construcción y a la industria, haciendo que los beneficios de estos progresos alcancen al obrero, industriales y otras clases sociales, [...] Las obras ejecutadas y las que en proyecto tiene D. Manuel Porto Verdura no le pertenecen en la totalidad, en consideración a que el mismo propietario no puede privarnos del embellecimiento que prestan a la Villa y menos de que los vecinos y hasta los forasteros puedan admirarlas y contemplarlas al igual que solemos hacerlo ante el edificio que, saliéndose de los moldes corrientes, representa grandeza, en cualquiera de sus aspectos. [...]”⁷

Pero o nome da rúa de Manuel Porto Verdura foi cambiado axiña, pois durante a guerra civil o patriotismo imposto fixo que o seu nome se substituíra polo de Calvo Sotelo, quedando o antigo nome no esquecemento.

Tiveron que pasar moitos anos, ata que no 2003 unha comisión proposta polo concello de A Estrada, formada por Olimpio Arca, David Otero, Juan Carlos Garrido, José Luna e Valentín García, propón cambiar o nome de Calvo Sotelo polo antigo nome de M. Porto Verdura. E aínda que nos anos seguintes trataron o tema no concello, aínda está sen materializar esta loable iniciativa.

Non se pode chegar ao termo deste artigo sen apoiar a loita destes intelectuais cargados de sensibilidade, bos coñecedores da nosa historia e fartos de ver asoballar a un fillo emprendedor e carismático do noso concello, sen pregar aos responsables políticos de todos os partidos e cores a que fagan un esforzo xeneroso para que a rúa que hoxe en día leva o nome de Calvo Sotelo (do que ningunha pegada hai nesta vila) retorne ao seu antigo nome de *Manuel Porto Verdura* que por motivos máis que de sobra recoñecidos é merecente dela.

Bibliografía e fontes documentais

- ARCA CALDAS, Olimpio, *Callejero histórico de la Villa de A Estrada*. A Estrada 1996.
- ARQUIVO HISTÓRICO DIOCESANO DE SANTIAGO COMPOSTELA, libros sacramentais de Santa María de Nigoi.
- ARQUIVO MUNICIPAL CONCELLO DA ESTRADA. Libros actas do concello, expedientes licencias de obras.
- ARQUIVO FAMILIAR PORTO MARIÑO. Documentación gráfica, escrita e testemuña oral.

⁷ *El Emigrado*. 16/1/1932.

ARQUIVO FAMILIAR VALCÁRCEL PAZOS. Documentación gráfica, escrita e testemuña oral.

FERNÁNDEZ BASCUAS, C., *Aproximación a xénese urbanística da Vila da Estrada II. A transición urbanística. (1901-1926)*. A ESTRADA, Miscelánea Histórica e Cultural, ed. Museo do Pobo Estradense Manuel Reimóndez Portela. N.º. 3, 2000.

FERNÁNDEZ BASCUAS, C., “Unha aproximación ao estudo da chegada e desenvolvemento do alumado público eléctrico na Estrada (1900-1950)”. *A Estrada. Miscelánea Histórica e Cultural*, ed. Museo do Pobo Estradense M. Reimóndez Portela, n.º 1, 1998.

GALICIANA. Biblioteca Dixital de Galicia

LA VOZ DE GALICIA. Hemeroteca.

MUSEO DO POBO ESTRADENSE, Manuel Reimóndez Portela. Revista Sociedad de Hijos del Ayuntamiento de La Estrada en la Habana. Memoria correspondiente al año 1916-1917.x

REXISTRO CIVIL DA ESTRADA. Libros de nacementos, casados e finados.

